

ПРАВОВА ПРИРОДА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ (В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРИ ЦИВІЛІСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ)

LEGAL NATURE OF DISPUTE SETTLEMENT INVOLVING A JUDGE (IN THE CONTEXT OF THE CIVILISTIC PROCEDURE STRUCTURE)

Чабаненко М.М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Лежнёва Т.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету*

У статті подано спробу з'ясувати правову природу врегулювання спору за участю судді в цивілістичному процесі. Уточнено методологічні підходи до такого дослідження. Обґрунтовується, що врегулювання спору за участю судді в цивілістичному процесі за своєю правовою природою є непроцесуальною діяльністю, яка, втім, пов'язана із цивілістичним процесом, здійснюється у зв'язку із цивілістичним процесом і тому отримує певне правове регулювання нормами процесуального права.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді, цивілістичний процес, структура цивілістичного процесу, стадії цивілістичного процесу, медіація.

В статье представлена попытка выяснить правовую природу урегулирования спора с участием судьи в цивилистическом процессе. Уточнены методологические подходы к такому исследованию. Обосновывается, что урегулирование спора с участием судьи в цивилистическом процессе по своей правовой природе является непроцесуальной деятельностью, которая, впрочем, связана с цивилистическим процессом, осуществляется в связи с цивилистическим процессом и поэтому получает определенное правовое регулирование нормами процессуального права.

Ключевые слова: урегулирование спора с участием судьи, цивилистический процесс, структура цивилистического процесса, стадии цивилистического процесса, медиация.

The paper presents an attempt to clarify the legal nature of the dispute settlement involving a judge in the civilistic procedure. The methodological approaches to such an investigation are specified. It is substantiated that the settlement of a dispute involving a judge has the following legal nature: it is a non-procedural activity, which, however, is connected with the civilistic procedure and is carried out in connection with the civilistic procedure, and therefore receives a certain legal regulation by the rules of procedural law.

Key words: dispute settlement involving a judge, civilistic procedure, structure of the civilistic procedure, stages of the civilistic procedure, mediation.

Постановка проблеми. Суттєвою новелою правового регулювання процесуальних відносин в Україні є запровадження інституту врегулювання спору за участю судді (далі – Врегулювання). Відповідні норми включені [1] у Цивільний процесуальний кодекс України [2] (далі – ЦПК України) (глава 4 розділу III, статті 201–205), Господарський процесуальний кодекс України [3] (глава 4 розділу III, статті 186–190), Кодекс адміністративного судочинства України [4] (глава 4 розділу II, статті 184–188). Зміст відповідних норм у всіх трьох кодексах є тотожним, за винятком деяких редакційних варіацій та окремих змістових відмінностей, які зумовлені особливостями справ, що розглядаються в межах кожного з видів судочинства, та окремими особливостями того чи іншого процесу; загалом ці відмінності не впливають на єдину природу Врегулювання в усіх трьох типах цивілістичного процесу. У зв'язку із цим постає питання визначення процесуальної правової природи Врегулювання, яка має стати основою для теоретичного осягнення цього явища, наукового аналізу правового регулювання Врегулювання, тлумачення відповідних норм позитивного права, оцінювання практики їх застосування, подання відповідних пропозицій.

Стан дослідження. Врегулювання в силу своєї новизни ще не стало предметом монографічних досліджень. Нині з'являються окремі наукові статті, присвячені Врегулюванню. Зокрема, варто відзначити праці таких учених: І. Бугирської, Н. Кіреєва, О. Можайкіна, Є. Приймак, Т. Цувіна, Л. Юхтенко, В. Яковлева та ін.

У публікаціях обговорюються, зокрема, питання:

1) підготовки суддівського корпусу до Врегулювання; врахування правовим регулюванням Врегулювання стану такої підготовки;

2) (прогнозування) ефективності інституту врегулювання загалом;

3) співвідношення Врегулювання й медіації та різних видів останньої;

4) запровадження Врегулювання у світлі тенденцій розвитку цивілістичного процесу;

5) окремих недоліків і неузгодженостей правового регулювання Врегулювання.

При цьому робляться лише незначні, епізодичні спроби сформулювати бачення правової природи Врегулювання. У багатьох випадках правову природу Врегулювання намагаються визначити через його співвідношення з медіацією. Так, наприклад, І. Бугирська зазначає, що «врегулювання спору за участю судді є якісно новим інститутом вітчизняного господарського процесуального права, який можна розглядати як самостійний вид примирювальних процедур» [5, с. 80]. О. Можайкіна доходить висновку, що «вирішення спору за участю судді за новим цивільним процесуальним законодавством України необхідно розглядати як один із видів (моделей, типів) медіації» [6, с. 179]. Н. Кіреєва та Є. Приймак зазначають, що, «хоча за певними ознаками процедура врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі перетинається з такими способами вирішення спору, як медіація та консиліація, вважати її тотожною їм неправильно. ... виправданим є вживання терміна «судове примирення» для нової в цивільному процесі України процедури врегулювання спору за участю судді...» [7, с. 96].

Утім питання правової природи Врегулювання ще тільки очікують на своє детальне розроблення.

Метою статті є з'ясування правової природи врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. Спроби визначення процесуальної правової природи Врегулювання суто через пошуки його співвідношення з медіацією мають, на нашу думку, суттєвий методологічний недолік. Позитивне національне правове регулювання не знає формалізованого інституту медіації; так само вчення про медіацію достатньо не оформилося й не закріпилося у вітчизняній процесуальній науці. Як процесуалісти, так і представники теорії права й інших напрямів юридичної науки досліджують та обговорюють медіацію або в порівняльному контексті, або в контексті перспектив запровадження юридично інституційованої медіації в Україні. За таких умов, на нашу думку, з'ясування процесуальної правової природи Врегулювання як нового явища, яке набуло інституціалізації в позитивному праві, через співвідношення з медіацією нагадує спробу визначити маловідоме через невідоме (або принаймні ще менш відоме).

На перший погляд може видатися за доцільне спробувати визначити правову природу Врегулювання шляхом визначення його місця в системі стадій цивільного процесу та їх етапів. Однак детальніший аналіз особливостей Врегулювання, які зумовлені відповідним правовим регулюванням, призводить до висновку, що Врегулювання, навпаки, знаходиться за межами динаміки цивільного процесу.

1. Жодна стадія чи етап цивільного процесу не вимагають для свого початку (проведення) згоди сторін. Врегулювання ж «проводиться за згодою сторін» (ч. 1 ст. 201 ЦПК України¹).

2. Логіка викладу процесуальних норм щодо підготовчого провадження, Врегулювання та розгляду справи по суті свідчить про таке:

2.1. безпосередньо за стадією підготовчого провадження слідує стадія розгляду справи по суті.

Про це свідчать такі положення:

2.1.1. «підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі і закінчується закриттям підготовчого засідання» (ч. 2 ст. 189 ЦПК України);

2.1.2. «за результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу про: 1) залишення позовної заяви без розгляду; 2) закриття провадження у справі; 3) закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті» (ч. 2 ст. 200 ЦПК України);

2.2. Врегулювання не належить до стадії розгляду справи по суті, оскільки проводиться «до початку розгляду справи по суті» (ч. 1 ст. 201 ЦПК України);

2.3. Врегулювання не належить до стадії підготовчого провадження, оскільки:

2.3.3. «для виконання завдання підготовчого провадження ... проводиться підготовче засідання» (ч. 1 ст. 196 ЦПК України);

2.3.4. «у підготовчому засіданні суд «з'ясовує, чи бажають сторони ... звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді» (п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК України), але самого Врегулювання не відбувається.

3. Можна помітити, що під час Врегулювання фактично не діють деякі основоположні принципи процесу:

3.1. гласність. Про це свідчать такі положення:

3.1.1. «проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. ... Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожного із сторін окремо» (ч. 1 ст. 203 ЦПК України);

3.1.2. «інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною» (ч. 7 ст. 203 ЦПК України);

3.2. змагальність. Про це свідчить можливість проведення закритих нарад (ч. 1 ст. 203 ЦПК України);

3.3. принцип фіксації процесу. Про це свідчать такі положення:

3.3.1. «під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами» (ч. 7 ст. 203 ЦПК України);

3.3.2. «під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис» (ч. 9 ст. 203 ЦПК України).

4. Останнє – і найголовніше, свідчить про те, що Врегулювання знаходиться за межами динаміки цивільного процесу, – це те, що Врегулювання проводиться за зупиненого провадження у справі.

Відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦПК України, «про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі».

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, «суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді».

При цьому провадження у справі зупиняється «до припинення врегулювання спору за участю судді» (п. 4 ч. 1 ст. 253 ЦПК України).

Ю. Василюскас, визначаючи поняття й сутність зупинення провадження у справі, наводить таку його дефініцію: «Зупинення провадження у справі є формою відхилення від звичайного порядку нормального розвитку процесу, що являє собою перерву на невизначений час у вчиненні процесуальних дій (крім забезпечення доказів і позову, а також дій, пов'язаних із відновленням зупиненого провадження), і виступає як процесуальна гарантія правильного вирішення справи» [8, с. 7–8].

Є. Пушкар зазначав, що «зупинення провадження в справі – це перерва в судовому розгляді на невизначений строк у випадках, прямо вказаних в законі. Зупинення провадження в справі викликається обставинами, які перешкоджають розгляду справи по суті, але не можуть бути усунуті ні судом, ні сторонами, тобто вони не залежать від їх волі [...] З зупиненням провадження в справі припиняється вчинення будь-яких процесуальних дій по даній справі, за незначними винятками (наприклад, дій по забезпеченню доказів)» [9, с. 279–280]. Таку саму думку висловлює В. Мамницький [10, с. 609].

За А. Андрушко, «зупинення провадження в справі – перенесення розгляду справи на невизначений строк у зв'язку з наявністю чітко визначених законом обставин, що унеможливають його проведення» [11, с. 170].

С. Васильєв зупинення провадження у справі визначає як «тимчасове припинення здійснення процесуальних дій у справі по незалежних від суду і сторін обставинах, що перешкоджають подальшому руху справи» [12, с. 260].

О. Трач зупинення провадження у справі визначає так: «... це оформлене ухвалою суду тимчасове припинення вчинення судом процесуальних дій, за винятком забезпечення доказів, забезпечення позову, під час підготовки справи до судового розгляду, судового розгляду, яке викликане наявністю визначених у законі обставин, що перешкоджають подальшому розгляду цивільної справи і щодо яких неможливо передбачити конкретний момент їх усунення» [13, с. 48].

Г. Аношина відзначає, що «зупинення провадження у справі є гарантією винесення законного й обґрунтованого рішення та виражається як тимчасове припинення здійснення судом більшості процесуальних дій на будь-якій стадії цивільного судочинства (крім стадії відкриття провадження), викликане об'єктивними, тобто незалежно від суду й осіб, які беруть участь у справі, обставинами, зазначеними в законі, що перешкоджають подальшому розвитку процесу та стосовно яких неможливо визначити, коли настане закінчення їх дії» [14, с. 35–36].

¹ У силу згаданої тотожності норм ЦПК України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України тут і далі – посилання лише на ЦПК України.

Отже, зупинення провадження у справі фактично означає неможливість здійснення процесуальних дій, розвитку процесуальних відносин, реалізації процесуальних прав та обов'язків. Відповідно, дії, які все ж правомірно вчинюються у зв'язку зі справою в період зупинення провадження у справі, зокрема й Врегулювання, не є частиною цивільного процесу, не входять до його структури та не мають власного місця в його динаміці.

Про непроцесуальну природу Врегулювання свідчить і той факт, що експериментальне впровадження процедури врегулювання спору за участю судді відбувалося в Україні ще до внесення відповідних змін у процесуальні кодекси, тобто за межами процесуально-правового регулювання. Так, Є. Левіцький у липні 2017 року наводив такі дані: «За інформацією Канадського Агентства міжнародного розвитку, в 4-х пілотних судах України, за ініціативи Офісу Уповноваженого з питань федеральних суддів Канади, вже впроваджується процедура врегулювання спору за участю судді. Зокрема, мова йде про Івано-Франківський окружний адміністративний суд, Малиновський районний суд міста Одеси,

Одеський окружний адміністративний суд та Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області» [15, с. 44].

Висновки. Врегулювання за своєю правовою природою є непроцесуальною діяльністю, яка, втім, пов'язана із цивільним процесом, здійснюється у зв'язку із цивільним процесом (зокрема рішення про її проведення приймається в рамках процесу), тому отримує певне правове регулювання нормами процесуального права. Таке бачення правової природи Врегулювання дає змогу обґрунтувати низку цікавих прикладних правових позицій: 1) протягом Врегулювання не формуються судові витрати; 2) діяння осіб під час Врегулювання не можуть бути підставами застосування заходів процесуального примусу; 3) порушення під час Врегулювання не можуть бути підставами для оскарження судових рішень. Крім того, концепція непроцесуальності Врегулювання дає можливість теоретично обґрунтувати: 1) виконання суддею в межах Врегулювання невластивих суду функцій; 2) відхилення порядку Врегулювання від ключових принципів цивільного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
5. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у господарський процес України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 79–83.
6. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. С. 174–180.
7. Кіреева Н.О., Приймак Є.П. Поняття та правова природа процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 48. Том 1. С. 94–97.
8. Василюк Ю.Ю. Приостановление производства по гражданскому делу в советском гражданском процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Москва, 1983. 15 с.
9. Цивільне процесуальне право України: підручник / за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 1999. 592 с.
10. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
11. Цивільний процес: навчальний посібник / за ред. Ю.В. Білоусова. Київ: Прецедент, 2005. 293 с.
12. Васильєв С.В. Цивільний процес: навчальний посібник. Харків: Одиссей, 2008. 480 с.
13. Трач О.М. Поняття зупинення провадження у справі в цивільному процесі. Університетські наукові записки. 2015. № 55. С. 42–50.
14. Аношина А.А. Приостановление производства по гражданским делам в судах общей юрисдикции: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15. Саратов, 2006. 201 с.
15. Левіцький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді. Юридична газета. 2017. № 27–28. С. 44–45.